

JUHANI PALLASMĀ

dz. 1936

Somu arhitekts un teorētiķis, Helsinku tehniskās universitātes profesors, kādreizējais Somu arhitektūras muzeja direktors (1978—1983), Mākslas un dizaina augstskolas lektors (1967—69) un rektors (1970—72) Juhani Pallasmā ir autors vairākām grāmatām, daudziem rakstiem un esejām par arhitektūras un mākslas teorijas, kultūras filosofijas un vides psiholoģijas tēmām. Ievērojamākā viņa grāmata *The Eyes of the Skin — Architecture and the Senses* kļuvusi par arhitektūras teorijas klasiku un obligātu lasāmvielu arhitektūras skolās daudzviet pasaulē. Viņa veidotās somu arhitektūras un pilsēt būvniecības izstādes rādītas vairāk nekā 30 pasaules valstīs. 70.gados Pallasmā bijis profesors Adisabebas universitātē Etiopijā, bet savas darbības laikā sniedzis lekcijas dažādās pasaules valstīs.

Nozīmīgākie Pallasmā arhitektūras projekti saistīti ar pilsētas un urbānisma tēmu. Nesenākais un lielākais ir *Kamppi* (2003—2006) — tirdzniecības centrs, pazemes autoosta un mājokļi, kā arī jauns publiskais laukums — viss vienā kompleksā pašā Helsinku centrā. Viņš ir Rovaniemi mākslas (1984—86) muzeja un Somijas institūta Parīzē (1986—91) pārbūves autors. Pallasmā ir līdzautors arī lielākajam piepilsētas iepirkšanās centram Helsinkos — *Itäkeskus* (1984, 1989—91). Viņš piedalījies arī dažādos Somijas pilsētu plānojuma projektos.

Jau būdams students, Pallasmā sāk piedalīties arhitektūras izstāžu tapšanā — veidojot gan ekspozīcijas saturu, gan dizainu. Dizains ir viena no daudzpusīgā arhitekta darbības nozarēm. Ievērojams Pallasmā projekts ir ārtelpu dizains (kanāls, parks, tiltiņi, apgaismes un soliņu dizains) *Rouholahti* — vienā no pazīstamākajiem jaunajiem Helsinku rajoniem, kas tapis kādreizējā ostas teritorijā, iesākts 90.gadu sākumā. Pallasmā ir autors arī Helsinku telefona būvībam (1987) un Helsinku mūsdienu mākslas muzeja *Kiasma* (1993—1998) ārtelpu un apgaismojuma dizainam.

Somu modernisma konteksts

Lai izprastu Pallasmā vietu somu arhitektūras kontekstā, nepieciešama neliela atkāpe par somu modernismu. Precīzāk, par to ievērojamo posmu, kura spilgtākais pārstāvis neapšaubāmi ir Alvars Ālto, taču noteikti jāmin tādi vārdi kā Reima Pietila un Juha Leiviska. Pagājušā gadsimta 50.—80.gados somu arhitektūra attīstīja spilgtu identitāti, spēcīgi izceļoties uz citu Ziemeļvalstu solidā fona. Viens no 20.gs.

ievērojamākajiem arhitektūras kritiķiem — Kenets Framptons, kritiskā reģionālisma jēdziena autors, 80.gados nosaucot pasaulē valstis ar spilgtāko un labāko arhitektūru, minēja Somiju (blakus Francijai, Spānijai un Japānai).

Ievērojamākie somu modernisma meistari savos darbos gāja savdabīgu ceļu, nesekojoši tam «sausajam» un anonīmajam funkcionālismam, ko savulaik propopnēja Lektorbizjē un *Bauhaus* dibinātājs Valters Gropiuss. Alvars Ālto vairāk sajūsminājās par Itālijas pilsētām, kuru idejas viņš tiecās interpretēt un iedzīvināt Somijas ainavā un pilsētvidē.

Cits somu modernisma balsts ir tautas tradīcijas. (Kā zināms, somi līdz pat 60.gadiem sevi identificēja kā zemnieku tautu. Iespējams, visvairāk mainīt priekšstatu par sevi viņiem likuši tieši *Nokias* un citu tehnoloģiju uzņēmumu panākumi.) Zemniekiem nonākot pie pārticības, somu gaume 20.gs. neizpaužās jaunbagātnieciskos untumos, bet tautas tradīciju vienkāršība un spēks rada turpinājumu modernajā dizainā un arhitektūrā.

Saikne ar dabu, humānisms, konteksta izjūta, tradicionālu materiālu pielietojums (koks, ķieģelis, vara skārds), īpaša attieksme pret t.s. «ziemeļu gaismu», sava veida poētisms un ekspresija pretstatā internacionālā modernisma bezpersoniskumam — tās ir iezīmes, kas rodamas Ālto un citu lielāko somu 20.gs. arhitektu darbos.

Idejas

Pallasmā daiļrade ir visai daudzveidīga, tomēr pasaulē šodien viņš vislabāk zināms pateicoties saviem teorētiskiem pētījumiem un arhitektūras filosofijai, viņa esejām un grāmatām. Pallasmā uzskati un pieeja laika gaitā ir ievērojami mainījušies, ar tādu pašu entuziasmu, kā šodien viņš runā par intuīciju, tā 60.gados ir aizstāvējis racionālu domāšanu, uzsverot zināšanu un tehnoloģijas nozīmi.

Starp Juhani Pallasmā skolotājiem ir Alvars Alto un Aulis Blomsteds. Blomstedu ļoti saistīja proporcionēšanas sistēmas un standartizācija, viņa ietekmē Pallasmā nostāja sniedzās racionālisma, standartizācijas un prefabrikācijas virzienā. Tas arī ir likumsakarīgs posms pēckara arhitektūras attīstībā visā pasaulē. Somu tālaika arhitektus noteikti ietekmēja Mīsa van der Roes daiļrade, kā arī Japānas arhitektūra ar tās vienkāršību un komplicēto telpisko koncepciju. Pallasmā studiju kolēģis bija Kirmo Mikkola, kurš rosināja viņa interesi par politisko un kultūras vēsturi, filosofiju, literatūru un mākslu. Būdami jauni un radikāli viņi kritizēja Ālto arhitektūru kā pārāk elitāru un individuālu. Tā perioda idejas atstājušas pēdas Pallasmā darbos, kas daudzi tapuši sadarbībā ar Mikolu. Ilgu laiku abi kā partneri vadīja kopīgu arhitektu biroju.

Darbojoties Somu arhitektūras muzeja diskusiju grupā, Pallasmā uzskati mainās, attālinoties no strukturālisma. Pārceļoties uz Etiopiju, viņš sajuta vilšanos ticībā un pašāvētibā racionalitātei, tehnoloģiju labumiem un universālisma idejām. Viņa turpmākos uzskatus spēcīgi ietekmēja fenomenoloģija — Martina Heidegera un

Morisa Merlo Pontī idejas, kā arī eksistenciālisms un *Gestalt* terapijas nostādnes. Runājot par pasaules un arhitektūras uztveri, Pallasmā kritizē okulārcentrismu — vizuālās uztveres dominēšanu pār citām maņām. Viņaprāt tas ir tehnoloģiju un patērēšanas kultūras rezultāts, kas noved pie nošķirtības un izolācijas, liekot pasauli uztvert kā plakānu attēlu. Pallasmā aizstāv multisensoro uztveri un arhitektūru, kas to rosina.

Pallasmā pieeja sasauca arī ar latviešu izcelsmes kultūrģeogrāfa Edvīna Valdemāra Bunkšes atziņām. Nav brīnums, jo abi atsauca uz Gastona Bašelāra teorijām par telpas poēziju un sapņu māju. Arī Pallasmā runā par to, cik ļoti viņa uztveri iespaidojis bērnībā piedzīvotais un izjustais — mājas pavarda siltums, lietus grabēšana pa jumtu, koka galds vecvecāku dzīvojamajā istabā. Mājīguma, telpas poēzijas un arhitektūras uztveres tēmas vijas cauri Pallasmā darbībai.

Pallasmā stāsta, ka nozīmīgākos savas bērnības gadus kara laikā pavadījis vectēva lauku mājās Somijas vidienē. Tradicionālajā zemkopju sabiedrībā nebija darba dalīšanas, ikvienam bija jāprot dažādie ikdienas darbi un amata prasmes. Tas mācījis cienīt visus darbus, kā fizisko, tā intelektuālo un saprast, ka viss ir savstarpēji saistīts. Arī pats Pallasmā kopš studenta gadiem ir darbojies gan grafiskā, gan produktu dizaina jomā, izglītībā, veicis filosofiski orientētus pētījumus un rakstījis esejas, tāpat veicis virkni administratīvo pienākumu, papildus dažādam arhitekta darbam, no pilsētplānošanas līdz telefona būdiņu un atkritumu konteineru dizainam. Viņa darbības daudzveidīgums ir pārsteidzošs.

«Arhitektūras radīšana un filosofēšana par arhitektūras fenomena būtību man ir vienas lietas divas puses. Taču es nemeklēju abu cēloniskās sakarības vai mijiedarbību, bet drīzāk esmu ieinteresēts to dialektiskā pretstatījumā un mani ļoti saista cilvēka būtības noslēpums.»

Bērnības iespaidi noteikti ietekmējuši vienu no viņa tēmām, kas izpaužas gan viņa darbos, gan rakstos — par telpas un arhitektūras multisensoro uztveri. Viņa ēkā arhaisks telpas raupjums apvienojas ar jūtīgi izsmalcinātām detaļām, kas izstaro intimitāti. Tā ir arhitektūra, kas iedarbojas uz visām sajūtām.

«Arhitektūras uzdevums nav izskaistināt vai «humanizēt» ikdienas reālo pasauli, bet ļaut ielūkoties citā mūsu apziņas dimensijā — sapņu, tēlu un atmiņu realitātē.»

Artis Zvirgzdiņš, mT15